

УДК 371.1-026.15

Кристопчук Т.Є.

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

Анотація. Кристопчук Т.Є. Компетентнісний підхід: європейський вимір. У статті визначено чинники впровадження компетентнісного підходу в системи освіти Європейського Союзу та України та його сутність; розглянуто становлення і розвиток компетентнісного підходу в країнах Європи, подано критерії якості підготовки майбутнього фахівця.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, риси, критерії, сутність, особливості.

Аннотация. Кристопчук Т.Е. Компетентностный подход: европейское измерение. В статье определены факторы внедрения компетентностного подхода в системе образования Европейского Союза и Украины и его сущность; рассмотрены становление и развитие компетентностного подхода в странах Европы, представлены критерии качества подготовки будущего специалиста.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, компетентностный подход, черты, критерии, сущность, особенности.

Summary. Krystopchuk T.E. Competence approach: the European dimension. The article outlines the reasons of competence approach implementation in the educational systems of the European Union and Ukraine and its essence; the approaches of formation and development of competence approach in Europe are submitted, the criteria of the future expert training quality are given.

Key words: competency, competence, competence approach, features, criteria, essence, specifics.

Постановка проблеми. Потребу запровадження у професійну освіту крім знань, умінь та навичок нових освітніх конструкторів – компетентностей, компетенцій і ключових кваліфікацій – науково обґрунтовано науковцями в середині 80-х років ХХ століття, але офіційно проголошено на засіданні

Європейської Ради ЄС у 2000 році, де наголошувалося, що кожний громадянин має бути озброєний навичками, потрібними для життя і роботи в новому інформаційному суспільстві. В індустріально розвинених країнах велика увага приділяється професійній компетентності як гаранту конкурентоспроможності на ринку праці та покращення економічних досягнень [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зазначеної проблеми ґрунтується на вихідних теоретичних положеннях про формування ключової компетентності (О. Савченко), самоосвітньої компетентності (Н. Бухлова, Л. Чернікова), про загальнонавчальні компетентності учнів (С. Трубачева), життєвої компетентності (І. Єрмаков). Стратегії впровадження досвіду зарубіжних країн щодо застосування компетентнісного підходу в освітню практику України були предметом розгляду таких науковців, як О. Овчарук, О. Пометун, Н. Бібік та інших. І. Секрет визначає підходи до становлення і розвитку компетентнісного підходу в країнах Європи. С. Хазова визначає риси компетентнісного підходу до підготовки майбутніх фахівців.

Мета статті. Метою статті є спроба здійснення теоретичного аналізу становлення і розвитку компетентнісного підходу в системах освіти країн Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття компетентності експертами країн Європейського Союзу визначається як здатність ефективно й творчо застосовувати знання й уміння як у міжособистісних стосунках, так і в професійних ситуаціях. Міжнародна комісія Ради Європи трактує „компетентності” як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації [11, с. 2].

Компетентність, за визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти, – це спроможність кваліфіковано виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить в собі знання, вміння та навички і ставлення, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності [11, с. 3].

Компетенція – це низка питань, з якими добре обізнана людина і має певний практичний досвід, а компетентність – це поєднання відповідних знань та здібностей у певній галузі, що дають змогу робити обґрунтовані висновки про цю галузь та вільно і активно здійснювати у ній діяльність [3, с. 5].

Компетентнісний підхід – спрямованість освітнього процесу на формування ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу, вважає О.І. Пометун, буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [2, с. 8].

Застосування компетентнісного підходу у системі освіти країн Європейського Союзу зумовлено такими чинниками, як: перехід до інформаційного суспільства, де основною одиницею є не лише інформація, а вміння оперувати нею, застосувати її для власного розвитку; запровадження більш високих стандартів як в освіті, так і у всіх інших сферах життя; відкриття кордонів між країнами та інтеграція освітніх систем до світового освітнього простору.

В умовах сучасної міграції в рамках не тільки країни, а й регіонів виникає необхідність швидкої адаптації для отримання навчання та роботи, що спонукають суспільство до необхідних змін; потреба у нових компонентах знань, необхідних для успішного життя в суспільстві. Набуття життєво важливих компетентностей може дати людині можливості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти [4].

Бургун І.В. зазначає, що актуальність упровадження в освітню практику України компетентнісного підходу зумовлена зовнішніми і внутрішніми чинниками [1]. До зовнішніх чинників належать, по-перше, стрімкий соціальний, технологічний і політичний розвиток світу, який вимагає від випускника української школи володіння певними якостями і вміннями (бути гнучким, мобільним, уміти презентувати себе на ринку праці; використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем; ухвалювати нестандартні рішення й нести за них відповідальність; володіти комунікативною культурою, уміти працювати в команді; уміти виходити з будь-яких конфліктних ситуацій; уміти здобувати, аналізувати інформацію, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення; бути здатним до багато-численних альтернатив, запропонованих сучасним життям); По-друге, входження України до Болонського процесу. Болонська угода передбачала розробку і прийняття загальноєвропейських кваліфікаційних стандартів, в основі яких покладено компетентнісний підхід, за яким учні школи мають отримувати ключові компетенції як для успішної роботи, так і для подальшої вищої освіти. По-третє, загальна комп'ютеризація. Людині потрібні навички критичного мислення з метою розумного використання інформації і контролювання потоку інформації. До внутрішніх чинників упровадження компетентнісного підходу Бургун І.В. відносить кризу знанневої парадигми освіти, яка зумовлена змінами феномену знання і його співвідношенням із суспільною практикою (модель навчання орієнтована тільки на здобуття знань і недостатньо враховує діяльнісний, ціннісно-мотиваційний, емоційний аспекти навчально-пізнавальної діяльності учня), а також втратою актуальності потреби перевантажувати пам'ять (затребуваним є спеціаліст, який не очікує інструкцій, а вступає в життя із сформованим творчим досвідом).

Варто зазначити, що термін „компетенція” був впроваджений у США у 1959 році White, з метою характеристики індивідуальних рис особистості, які б забезпечували бездоганне виконання роботи та здійснення професійної діяльності. Поняття „компетентнісна освіта” виникло у США в кінці 80 – на початку 90-х років ХХ століття у зв’язку з новими вимогами бізнесу по відношенню до випускників вищих навчальних закладів щодо їх неспроможності та неграмотності застосування професійних знань та умінь під час конкретних виробничих ситуацій [8, с. 9].

У зв’язку з дефіцитом кваліфікованої робочої сили, а також прагненням підвищити конкурентоспроможність випускників вищих навчальних закладів на ринку праці уряд Великобританії у 80-х роках сформував новий підхід до професійно-технічної освіти на основі компетентності задля створення єдиної загальнонаціональної системи виробничих кваліфікацій. Дана реформа професійно-технічної освіти мала на меті створення моделі кваліфікацій на основі компетентності, яка згодом мала сильний вплив на розробку подібних моделей в інших країнах Співдружності націй і Європейського Союзу. Нові професійно-технічні кваліфікації розроблялись у рамках даного підходу та ґрунтувались на професійних стандартах компетентності, в основі яких лежав функціональний аналіз праці у різних контекстах. Професійні стандарти, таким чином, визначають ключові ролі, які декомпонуються у безліч компетентностей. Далі вони діляться на субрівні, для кожного субрівня визначено конкретні критерії роботи, які формують базу оцінювання з діапазоном індикаторів для тих, хто проводить оцінку. Cheetham та Chivers розвивають цілісну модель професійної компетентності, яка включає п’ять наборів пов’язаних компетенцій та компетентностей: когнітивні компетенції включають як „офіційні знання, так і неофіційні” – засновані на особистому досвіді. Знання (знають – що), підкріплені розумінням (знають – чому), відрізняються від компетенцій; функціональна компетентність (навички або ноу-хау) включає те, що людина, яка працює в даній професійній сфері, повинна бути здатна зробити і продемонструвати; особистісні компетенції (поведінкові компетенції, „знають, як поводитися”) визначаються як відносно стійкі характеристики особистості, пов’язані з високо ефективним виконанням роботи; етична компетентність – особиста думка і професійні цінності, здатність приймати відповідні рішення в робочих ситуаціях; мета-компетенції відносяться до здатності долати невпевненість та відповідно реагувати на критику [7].

У 1986 році у Великобританії концепція компетентнісно-орієнтованої освіти була взята за основу національної системи кваліфікаційних стандартів і була позитивно схвалена керівництвом. У 1997 році в рамках статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої політики США і Канади було започатковано програму „Визначення та відбір компетентностей:

теоретичні і концептуальні засади”, експертами якої виступали представники освіти, бізнесу, охорони здоров’я. Узагальнення досвіду багатьох країн у визначенні та доборі ключових компетенцій дає змогу виокремити низку сприятливих умов для набуття особистісно необхідних компетентностей упродовж усього життя, серед яких – продуктивність і конкурентноздатність на демократичних засадах суспільства [5, с. 13]

М. Холстед, Т. Орджі акцентують увагу на тому, що раніше метою іспитів у Кембриджському університеті була перевірка розвитку знань і вмінь, а зараз усвідомлено, що загальна освіта повинна бути доповнена формуванням ключових компетенцій, і саме вони враховуються під час вступу до Кембриджського університету. Завдання університету не лише в тому, щоб дати студентам знання, але і в тому, щоб підвищити рівень їх компетенції [10, с. 26].

І.В. Секрет зазначає, що впровадження компетентнісного підходу у Франції почалося ще у вісімдесятих і набуло свого розвитку у дев’яностих роках двадцятого століття, пройшовши декілька стадій: виникнення самої ідеї в організаціях; розробка інструментарію для практиків і консультантів; формування концептуального уявлення про компетенції; формування критичних підходів. Компетентнісний підхід у Франції був пов’язаний з необхідністю розробки нових моделей компетенцій і значенням підприємств у їх розвитку, він охоплює знання, функціональні і поведінкові компетенції. У системі освіти Німеччини розробляються професійно-технічні компетенції дії, особистісні та соціальні компетенції. У Нідерландах компетентнісний підхід ґрунтується на необхідності вивчення взаємозв’язку між різними типами навчального середовища, розуміння студентами процесів навчання та результатами навчання у термінах навчальної діяльності та результатів тестування [7].

Таким чином, упровадження компетентнісного підходу в освіту країн-членів Європейського Союзу передбачає, що знання практичного спрямування відповідають чотирьом складовим: знати що – фактичний кодифікований обсяг знань, який може бути трансльовано; знати чому – знання наукового розуміння світу та впливу науки на розвиток людства; знати як – здатність виконувати відповідні завдання; знати хто – усвідомлення того, які люди „знають що”, „знають чому”, „знають як” [6].

Науковцями виділено такі основні риси компетентнісного підходу до підготовки фахівця, як загальна, соціальна та особистісна значущість знань, умінь, навичок, якостей та способів продуктивної діяльності; чітке визначення цілей професійно-особистісного удосконалення, які виражені у поведінкових та оцінювальних термінах; виявлення певних компетенцій, які також є цілями розвитку особистості; формування компетенцій як сукупності смислових орієнтацій, які ґрунтуються на осягненні національної та загальнолюдської

культури; наявність чіткої системи критеріїв виміру, які можна обробляти за допомогою статистичних методів; надання педагогічної підтримки особистості, яка формується, та створення для неї „зони успіху”; індивідуалізація програми вибору стратегії для досягнення мети; створення ситуацій для комплексної перевірки умінь практичного застосування знань та надбання цінного життєвого досвіду; інтегративна характеристика особистості, що пов'язана з її здатністю удосконалювати наявні знання, уміння та способи діяльності у процесі соціалізації та накопичення досвіду життєдіяльності [9].

Саме тому якість підготовки майбутнього фахівця визначається за такими критеріями як відповідність рівня компетентності фахівця нормативним вимогам; відповідність рівня компетентності фахівця характеру майбутньої професійної діяльності; відповідність рівня компетентності фахівця вимогам конкретного працедавця; відповідність рівня компетентності фахівця прихованим вимогам [9].

Аналіз підходів до вивчення компетентності у освіті країн Європейського Союзу дозволив І.В. Секрет прийти до висновку про те, що компетентність характеризується особистісною спрямованістю і реалізується у площинах таких відношень, як „самосприймання та самовизначення особистості”, „особистість – суспільство”, „особистість – діяльність”; професійна компетентність повинна вивчатись як процесуально, так і результативно (як така, що формується під час виконання навчальної діяльності, а також як наслідок співпраці викладача і студента); спрямованість на професійну компетентність як мету та результат навчальної діяльності потребує перегляду змісту та технологій викладання навчальних дисциплін, які виступають засобами формування професійної компетентності майбутніх фахівців, а також значення кожної окремої дисципліни у розвитку всіх структурних компонентів професійної компетентності у їх єдності; інтеграція освітнього простору Європи передбачає не тільки впровадження єдиних умов та вимог до підготовки фахівців, але й спробу створення єдиної наукової та методологічної бази для їх реалізації [7].

Основна особливість компетентнісного підходу порівняно з традиційним, зазначає І.В. Бургун, полягає в зміщенні акценту з нагромадження нормативно визначених знань, умінь та навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Компетентнісний підхід не заперечує ролі знань, умінь та навичок, але він акцентує увагу на готовності учня використовувати отримані знання для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті. Наприклад, при некомпетентнісному навчанні вчитель ставить запитання „що?”, „чому?” і відповідає на них разом з учнями, а при компетентнісному навчанні вчитель ставить питання „навіщо?”, „як?”; застосування знань і вмінь обмежується навчальними ситуаціями – застосування знань відбувається в життєвих ситуаціях або наближених до

життєвих; основний результат навчання: знання, уміння, навички – основний результат навчання – осмислений досвід діяльності; школа вчить учнів покладатися на свою пам'ять – школа вчить учнів покладатися на свою самостійність. При традиційному і компетентнісному навчанні кінцевим результатом освіти є розвиток певних особистісних якостей, але ріниця полягає в шляхах формування цих якостей. Якщо в основі традиційного підходу лежить досягнення результатів за рахунок набуття необхідних знань, то в компетентнісному – отримання досвіду самостійного розв'язання проблем.

Досліджуючи теоретичні засади компетентнісного підходу до професійного навчання, Л.Г. Кайдалова визначає найбільш вживані класифікації компетенцій. Серед них: соціальні, мотиваційні, функціональні (Овчарук О.В.); ключові (Бібік Н.М., Пометун О.І., Локшина О.І.); надпредметні, загально предметні, соціально-предметні (Крисан О.); компетенції пізнавальної діяльності, компетентності діяльності, компетентності інформаційних технологій (Зимня І.О.); ціннісно-сміслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення (Хуторской А.); компетентність у сфері самостійної діяльності, компетентність у сфері соціально-трудова діяльності, компетентність у побутовій сфері, компетентність у культурно-дозвілєвій сфері (Шишов С., Кальней В.); інформаційна, соціально-психологічна, громадянська, комунікативна, методологічна, життєва, професійна, психологічна, рефлексивна (Єрмаков І.); предметні, соціальні, особистісні (Трубачева С.Є.) та інші.

У системі сертифікації компетенцій, розроблених OCR (екзаменаційною комісією Оксфорда – Кембриджа), виділяються компетенції декількох рівнів, які необхідно враховувати при підготовці компетентного, висококваліфікованого фахівця, незалежно від професійної спрямованості: комунікація; операції з числами; інформаційні технології; робота з людьми; удосконалення здібностей до навчання і підвищення результативності; вирішення проблем; розвиток особистісних компетенцій [2, с. 18].

За результатами дискусій, організованих в рамках проекту ПРООН (Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй) у рамках проекту „Освітня політика та освіта „рівний-рівному” 2004 р українськими педагогами запропонований такий перелік ключових компетентностей [2, с. 86]: 1. Уміння вчитися. Структура вміння вчитися передбачає, що учень сам визначає мету діяльності або приймає вчителєву; організовує свою працю для досягнення результату; відбирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задачі; усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалювати; має уміння і навички самоконтролю та самооцінки. 2. Соціальна компетентність передбачає такі здатності: аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце та проектувати стратегії

свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп; продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, проявляти ініціативу; брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних та колективних дій; визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштовуватися на спілкування з іншими. 3. Загальнокультурна компетентність дозволяє особистості аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки і культури; застосовувати засоби і технології інтеркультурної взаємодії; знати рідну й іноземні мови; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей; опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей. 4. Здоров'язберігаюча компетентність – характеристики, властивості особистості, спрямовані на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення. 5. Компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій передбачають здатності застосовувати ІКТ в навчанні та повсякденному житті; раціональне використання комп'ютера й комп'ютерних засобів під час розв'язування задач; будувати інформаційні моделі й досліджувати їх за допомогою засобів ІКТ. 6. Громадянська компетентність передбачає такі здатності: орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні; застосовувати процедури і технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України. 7. Підприємницька компетентність передбачає реалізацію здатностей організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність і працю колективу, орієнтуватися в нормах та етиці трудових відносин; аналізувати і оцінювати власні професійні можливості.

Перелік ключових компетентностей за Лісабонською конференцією 2001 року: навички рахування та письма; базові компетентності у галузі математики, природничих наук та технологій; іноземні мови; інформаційні та комунікаційні технології; здатність навчатися; підприємницькі навички; соціальні навички; загальна культура [2, с. 91].

Висновки. Головними чинниками застосування компетентнісного підходу в системі освіти країн Європи є перехід до інформаційного суспільства, запровадження високих освітніх стандартів, інтеграція освітніх систем до світового освітнього простору. Навчаючи і виховуючи майбутніх фахівців, перевагу надають предметам, які розвивають їх інтелектуальні здібності, дають

можливість набувати і розвивати ініціативу, адаптованість, а також дають змогу їм впевненіше працювати в сучасному виробничому середовищі [6].

Перспективи подальших розвідок за означеною проблемою будуть спрямовані на визначення критеріїв якості підготовки майбутніх фахівців педагогічного профілю у вищих навчальних закладах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бургун І.В. Актуальність упровадження компетентнісного підходу в освітню практику /І.В. Буртун// <http://www.nbu.gov.ua>.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: „К.І.С”, 2004. – 112 с.
3. Краевский В.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В.В. Краевский, А.В. Хуторской // Педагогика.–2003.–№3.–С.3-10.
4. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід в освіті: загальноєвропейські підходи // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – №5 (13). – С.13-18. Режим доступу до журн.: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.
5. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід до формування змісту середньої освіти: досвід зарубіжних країн. /О.В. Овчарук// Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (бібліотека з освітньої політики / за заг.ред. О.В. Овчарук. – К., 2004. – С.5-15.
6. Рудишин С.Д. Стан екологічної освіти в практиці школи зарубіжних країн/ С.Д. Рудишин // Режим доступу до журн.: <http://eprints.zu.edu.ua/2404>.
7. Секрет І.В. Методологічні передумови формування компетентнісного підходу у США та країнах Європи //І.В. Секрет/ Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – №5 (13)// Режим доступу до журн.: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>
8. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. – С.8-10.
9. Хазова С.А. Показатели конкурентноспособности как критерии профессиональной компетентности специалистов по физической культуре и спорте / С.А. Хазова // Режим доступу <http://www.adygnet.ru/konfer/konfifk2006/soob/3/3Nazova.htm>.
10. Холстед М. Ключевые компетенции в системе Великобритании / М. Холстед, Т.Орджи // Современные подходы к компетентно ориентированному образованию: материалы семинара / под ред. А.В. Великановой. – Самара, 2001. – С.24-27.
11. Spector, J. Michael-de la Teja, Ileana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY./ J. Spector// Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. – p.1–3.